

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351.82

О. Р. Антонова

кандидат наук з державного управління,
Академія муніципального управління

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМЕЙНОГО ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ

У статті доведено, що невід'ємним інститутом громадянського суспільства є волонтерство. За останніх суспільно-політичних подій у державі змінилися форми волонтерства – з учнівського і студентського вони переросли в дієву мережу сімейних волонтерів. Проте вона має низку загроз, основною з яких є низький рівень життя сімейних волонтерів, які через фінансову скруту не в змозі повною мірою виявляти свою соціальну активність.

Ключові слова: державне управління, громадянське суспільство, волонтерський рух, волонтерська діяльність, сімейне волонтерство.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми полягає в тому, що невід'ємною складовою всіх демократичних правових держав світу є розвинуте громадянське суспільство, одним із головних інститутів якого є волонтерство. Воно втілює в себе найшляхетніші прагнення людства – прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей.

Варто зауважити, що інтерес до волонтерської діяльності в Україні значно виріс останніми роками. Так, за дослідженнями Організації Об'єднаних Націй, у 2014 р. в Україні майже чверть українців (23%) займається волонтерською діяльністю, із них 9% почали займатись волонтерством протягом останнього року. При цьому змінилися й форми волонтерства – з учнівського і студентського воно переросло в масштабне сімейне волонтерство. На практиці сімейне волонтерство виявилось найпродуктивнішим, адже воно побудоване за родинними правилами – вірність справі, злагоженість і послідовність. Разом із тим розвиток нещодавно сформованого сімейного волонтерства має певні загрози, серед яких низький рівень життя українських родин. У зв'язку з цим вітчизняні сім'ї не в змозі повною мірою поєднувати навантаження, пов'язані з утриманням своїх членів і громадською активністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд дореволюційної історіографії дає під-

стави вважати, що тема благодійності на рубежі XIX–XX ст. була в полі зору відомих українських дослідників, краєзнавців: В. Антоновича, Д. Багалія, М. Грушевського, М. Костомарова та інших. Після революційних подій 1917 р. дослідження, присвячені різним аспектам добродійної діяльності, були припинені, оскільки з ідеологічних міркувань благодійність визнавалася явищем буржуазного суспільства. У 90-х рр. XX століття, після здобуття радянськими республіками незалежності, розпочався новий етап дослідження вітчизняного волонтерства й благодійництва українськими ученими: Г. Галаганом, Ю. Гузенком, О. Доніком, Т. Курінною, А. Нарадьком, С. Поляруш, І. Суровцевою, Н. Товстоляк та іншими, які розглядали проблеми становлення й розвитку органів громадських добродійних об'єднань, висвітлювали благодійну практику сімейних династій, розкривали роль меценатства в Україні тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що нині проблема сімейного волонтерства аналізується лише фрагментарно, відсутні комплексні монографічні дослідження з цієї проблеми.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є наукове обґрунтування особливостей функціонування сімейного волонтерства та запровадження організаційно-правових заходів щодо його реалізації.

Виклад основного матеріалу. В Україні існує давня традиція піклування про ближнього, займатися суспільно корисною працею, взаємодопомогою. Осіб, які працювали в цій сфері, називали громадськими діячами, альтруїстами, добродійцями, добровольцями тощо.

Сучасне визначення терміна «волонтерство», відповідно до положень Всесвітньої декларації волонтерів [2], базується на основоположних міжнародних принципах діяльності волонтерів і волонтерських організацій, а саме: а) визнання права на об'єднання всіх людей: чоловіків, жінок, дітей, незалежно від їх расової та релігійної належності, фізичних особливостей, соціального та матеріального стану; б) надання взаємної допомоги, безкорисливих послуг особисто чи організовано; в) визнання рівності колективних та індивідуальних потреб; г) ставлення собі за мету перетворити волонтерство в засіб особистого процвітання, набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимулюючи для цього ініціативу і творчість людей, надаючи можливість кожному бути творцем, а не користувачем; д) стимулювання почуття відповідальності, заохочення колективної та міжнародної солідарності.

Варто зауважити, що практично в усіх європейських країнах прийняті закони, що регулюють волонтерську діяльність, однак ці нормативно-правові акти через різноманіття волонтерських ініціатив і цілей помітно відрізняються один від одного. Так, у Чехії, відповідно до Закону про волонтерську діяльність, особлива увага приділяється підбору й навчанню волонтерів. У зв'язку з цим неурядові організації, які здійснюють відбір, навчання та направлення на роботу волонтерів, підлягають акредитуванню. Усі волонтери, котрі працюють поза цими межами, вважаються не легітимними. Особливістю Італійського законодавства є те, що воно чітко розмежовує волонтерську діяльність від соціально-трудо-вих відносин; визначає перелік прав і обов'язків волонтерів, зокрема стосовно обов'язкового страхування здоров'я й відповідальності перед третіми особами. Однією з найбільш потужних волонтерських організацій в Італії є Італійський фонд волонтерства, створений за ініціативи Римської ошадної каси. Його метою є надання консультаційних та освітніх послуг волонтерам і волонтерським організаціям, випуск періодичних видань і преміювання найбільш перспективних та ініціативних волонтерських груп. Крім того, в Італії активно діє Постійний комітет голів волон-

терських організацій і фондів, який представляє інтереси двох мільйонів волонтерів Італії. Закон Люксембургу про молодіжну волонтерську службу 1999 р. надає право займатися волонтерською діяльністю лише тим некомерційним організаціям, які акредитовані в Міністерстві у справах молоді. При цьому тривалість цієї діяльності обмежується строком від 6 до 12 місяців на розсуд міністерства. Інші типи волонтерської діяльності законом не регулюються. Закон Польщі про суспільно корисну і волонтерську діяльність 2003 р. регулює волонтерську діяльність некомерційних і неурядових організацій, асоціацій, органів місцевого самоврядування, державної адміністрації, інших юридичних осіб і тих польських волонтерів, які працюють у міжнародних організаціях. Відповідно до вимог Закону, волонтерство здійснюється на основі договору із користувачем [11].

Отже, загальною тенденцією в країнах Європейського Союзу стала підтримка волонтерства на законодавчому та локальному рівнях, створення сприятливих умов для залучення волонтерів до заходів, які проводять громадські організації. У таких заходах було залучено більше як 100 мільйонів громадян, які приділяють більше ніж чверть свого часу волонтерській діяльності. Їхній внесок у ВВП країн становить 5% [12].

Основними законодавчими актами, що регулюють діяльність сімейного волонтерського руху в Україні, є Закони України: «Про волонтерську діяльність» [4], «Про громадські об'єднання» [5], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [3], «Про соціальні послуги», де поняття «волонтер» трактується як фізична особа, котра добровільно здійснює благодійну, неприбуткову й умотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер [6].

У незалежній Україні розвиток волонтерства датується початком 90-х рр. ХХ ст., коли було створено службу під назвою «Телефон Довіри», де працювали волонтери, і мережу соціальних служб для молоді (нині – центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді). Із дестабілізацією ситуації на Півдні та Сході України у 2014 р. відбулися зміни в напрямках волонтерської роботи й корекція законодавчого поля, що регулює волонтерську діяльність. Однак і досі відсутній комплексний підхід до реформування правового підґрунтя волонтерської діяльності в Україні. У законодавстві України, що регулює сферу волонтерської діяльності, існують правові колізії та прогалини, які не тільки створюють

перепони в розвитку волонтерства в Україні, а й суперечать сутності волонтерства взагалі як діяльності добровільної й безкорисної. Тому на-самперед варто визначити позиції, на яких має ґрунтуватися національне правове поле, що регулює волонтерську діяльність: а) законодавча база має полегшувати волонтерську діяльність і регламентувати її; б) законодавство має забезпечувати належний захист і стимулювати волонтерські ініціативи; в) поява нових форм волонтерства не повинна виключати існування інших форм; г) максимальне обмеження контролю з боку держави за волонтерською діяльністю; д) оперативне реагування на законодавче пригнічення волонтерської діяльності.

За активної участі громадянського суспільства у волонтерській діяльності кожен його представник водночас виступає в кількох ролях – як громадянин країни, студент або співробітник установи чи організації, батько/мати, член громадської організації. Кожна з ролей пов'язана з певними цінностями, переконаннями людини, і, виходячи з цього, волонтер може вибрати для себе ту форму допомоги, яку хотів би надавати (таблиця 1).

Причина розвиненого волонтерського руху на заході криється в культурі сімейного виховання, яка вплинула на розвиток сімейного волонтерства. За результатами дослідження американського агентства Russ Reid, діти батьків, які займаються благодійною діяльністю, із вірогідністю 80% стануть також підтримувати добродійність, тоді як у сім'ях, де батьки не цікавляться філантропією, вірогідність залучення до неї дітей становить усього 25%.

З метою підтримки волонтерства в США перед Днем подяки щорічно відзначається День

сімейного волонтера (Family Volunteer Day). Ця подія не лише об'єднує членів сім'ї, а й надає їм можливість робити спільний внесок у розвиток місцевого самоврядування. Подібний досвід навчає дітей відчувати зв'язок між тим, що вони віддають, і тим, що отримують.

Досліджуючи в цьому контексті вітчизняні традиції, зазначимо, що їхнє коріння сягає XVI – XVII ст. Народження сімейного волонтерства пов'язане із заснуванням на території України вищих навчальних закладів. Зокрема, українськими панянками Галшкою Острозькою та Галшкою Гулевичівною були основані Острозька й Києво-Могилянська академії для дітей із різних верств населення. Як зазначають дослідники, щедра благодійність панянок була результатом гарного сімейного виховання, яке надалі стало прикладом для інших українських сімей [1].

Однією з перших вітчизняних добровільних організацій є товариство «Червоний Хрест». Це громадське об'єднання змогло залучити чимало сімейних волонтерів для шпиталів і лікарень. Прикладом для свого народу перед Першою світовою війною стала сім'я Великої княгині Єлизавети Федорівни, яка на власні кошти створила притулок для дітей, батьки яких загинули на війні.

Особливість волонтерського руху в сучасній Україні пов'язана з Революцією Гідності, яка зумовила суттєві зміни в політичному та соціокультурному середовищах. Унаслідок зовнішньої агресії Російської Федерації проти України виявилася неготовність державних структур ефективно реагувати на виклики й діяти в екстремальних умовах суспільного конфлікту, територіальної анексії та окупації частини української території. За такого перебігу подій

Таблиця 1

Форми волонтерської діяльності

Форми допомоги	Зміст волонтерської допомоги
Корпоративне волонтерство	Передбачає участь співробітників організації, партнерів і членів їхніх сімей у волонтерських програмах. Найбільш популярними програмами корпоративного волонтерства є допомога дитячим будинкам, проведення заходів для дітей-сиріт
Волонтерство за участю людей поважного віку	Ця вікова категорія людей займається переважно наданням благодійних навчальних послуг за професійною спрямованістю в галузі фінансів, бухгалтерії, виховання та навчання дітей тощо
Релігійне волонтерство	Цей вид волонтерства найбільш поширений у Європі. У межах діяльності релігійних спільнот проводяться волонтерські акції, надається індивідуальна благодійна допомога
Інклюзивне волонтерство	Метою інклюзивного волонтерства є вдосконалення системи соціальної адаптації осіб із обмеженими фізичними можливостями, забезпечення активної участі цих людей у волонтерській діяльності
Сімейне волонтерство	Надає можливість усій родині брати участь у волонтерських заходах, зокрема діти в групі з дорослими готують їжу в їдальнях для нужденних, прибирають територію, збирають пожертвування

вітчизняне громадянське суспільство продемонструвало вражаючу здатність до консолідації та мобілізації, зуміло створити дієву мережу сімейного волонтерства. Представники такої форми волонтерства взяли на себе зобов'язання щодо вирішення невідкладних проблем: надання різнопланової допомоги біженцям із окупованих територій, матеріально-технічне забезпечення військових, збір коштів і продовольства, закупівля медичного обладнання та медикаментів для поранених тощо.

Отже, інформаційно-просвітницький характер волонтерства поступився соціально спрямованому сімейному волонтерству. На практиці сімейне волонтерство виявилось найбільш продуктивним, адже в обхід бюрократичних процедур воно діє за родинними правилами – злагоджено й послідовно. Волонтерськими справами займається водночас уся сім'я – батьки, діти, дідусі та бабусі. Проте довгий час у суспільстві побутувала думка, що допомагати іншим можуть лише дорослі члени суспільства, а діти – це члени сім'ї, які самі потребують допомоги. Але вже сьогодні це є вкрай небезпечним висновком, оскільки побудувати громадянське суспільство неможливо без виховання соціально відповідального громадянина держави з раннього віку.

Нині практично в кожному населеному пункті нашої держави є хоча б одна група сімейних волонтерів, що свідчить про визнання українським суспільством значущості волонтерської діяльності й повернення громадян до християнських цінностей милосердя та благодійності. Зокрема, у закладах і установах системи соціального захисту населення працює близько 205 тисяч волонтерів, у тому числі близько 68 тисяч волонтерів-пенсіонерів і більше ніж 98 тисяч волонтерів серед молоді. Волонтери всіх категорій охопили увагою більше ніж півмільйона громадян, які потребують різних видів допомог. Це ще раз засвідчує те, що милосердя і благодійність залишаються незмінними атрибутами родинного життя в сучасних соціокультурних умовах. Допомагаючи іншим, волонтерські сім'ї стають згуртованішими й упевненими у своїх силах, привносять у своє життя ті цінності та звички, які дають їм змогу зміцнювати сімейні стосунки, вести активне й насичене добрими справами життя.

Проте в Україні потенціал сімейних волонтерів ще неповною мірою використовується. Причини цього такі: а) відсутня інфраструктура

волонтерської діяльності на регіональному та муніципальному рівнях; б) недосконалий механізм державного піклування про волонтерську діяльність; в) недостатня відповідальність керівників організацій, що залучають волонтерів, за якість волонтерської допомоги та її відповідність чинним стандартам, нормам і правилам; г) брак належного методичного, інформаційного та консультативного забезпечення волонтерської діяльності; д) відсутність системи професійної підготовки кадрів для кваліфікованої волонтерської й управлінської діяльності.

Висновки і пропозиції. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що з 2014 р. волонтерський рух в Україні за масштабом поширення став показовим виявом громадської самоорганізації, що зумовило появу безпрецедентної кількості сімейних волонтерів.

Доведено, що кожна країна, виходячи зі своїх соціальних, культурних та економічних умов, має власну модель регулювання волонтерської діяльності. Для України в умовах соціально-економічної й політичної кризи найефективнішим має стати сімейне волонтерство, адже лише цей вид волонтерства організований у дусі родинної солідарності і єдності потреб. Проте для розвитку сімейного волонтерства варто запровадити певні організаційно-правові заходи:

1. Залучення сімейних волонтерів до участі в державотворенні: а) лобювання спеціальних «сімейних програм», які були б зорієнтовані на розвиток сімейного волонтерства з урахуванням вікових особливостей та інтересів кожного члена сім'ї. Інакше можна отримати зворотній ефект – не залучити сім'ї до благодійної діяльності, а віддалити їх від нього; б) з метою родинного, національного та глобального об'єднання суспільства запровадження зустрічей ініціативних груп волонтерів із представниками органів державної влади; в) започаткувати відзначення кращих волонтерських сімей за внесок у розвиток благодійництва, волонтерства, активну громадську позицію та з нагоди Міжнародного дня волонтера.

2. Участь сімейних волонтерів у наданні освітніх послуг: а) навчання дорослих, що передбачає здобування старшим поколінням сімей нових знань, навичок, творчих здібностей і отримання впевненості у власних силах; б) безоплатна правова допомога членам малозабезпечених сімей; в) правопросвітницькі заходи із найбільш затребуваних правових потреб сімей; г) безоплатні консультації й тренінги за видами

волонтерських послуг; д) менторська підтримка підлітків із проблемних сімей.

3. Залучення сімейних династій до надання наставницьких послуг шляхом проведення освітніх модулів для студентської й учнівської молоді.

4. Підтримка соціальних ініціатив сімейних волонтерів: а) забезпечення хоспісної та паліативної допомоги сім'ям хворих; б) надання допомоги дітям, батьки яких загинули в районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту; в) здійснення волонтерського супроводу сімей, у яких проживають особи, які через фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів.

5. Забезпечення здійснення інформаційно-пропагандистської діяльності: а) участь у публічних заходах задля розвитку і пропаганди сімейного волонтерства; б) культурно-просвітницькі програми та конкурси для розвитку лідерських навичок сімейних волонтерів; в) організація благодійних ярмарків, фандрейзингів і акцій для залучення ресурсів і коштів; г) висвітлення кращих практик сімейного волонтерства у форматі соціальних реклам, журналістських розслідувань, окремих тематичних програм.

6. Формування економіко-правового світогляду громадян на сімейне волонтерство: а) надання пілг дітям, що беруть участь у сімейному волонтерстві, під час вступу до вищих навчальних закладів і прийому на роботу; б) визначення механізму зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики студентів у разі її здійснення за профілем спеціальності; в) отримання компенсації часу працюючим сімейним волонтерам у вигляді додаткових оплачуваних днів відпочинку; г) застосування норм Податкового кодексу України до волонтерських діячів.

Список використаної літератури:

1. Байдаченко Н. Галшка Острозька. Історія з ілюстраціями / Н. Байдаченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mrspredko.livejournal.com/3035.html>.

2. Всесвітня декларація волонтерів : матеріали 11-го Конгресу Міжнародної асоціації волонтерів, Париж, 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.volunteer.kiev.ua/pages/70-zagalna_deklaracija_v.
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України // ВВР. – 2013. – № 25. – Ст. 252. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
4. Про волонтерську діяльність : Закон України // ВВР. – 2011. – № 42. – Ст. 435. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
5. Про громадські об'єднання : Закон України // ВВР. – 2013. – № 1. – Ст. 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
6. Про соціальні послуги : Закон України // ВВР. – 2003. – № 45. – Ст. 358. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>.
7. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України // ВВР. – 2001. – № 42. – Ст. 213. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
8. Кудринская Л.А. Добровольческий труд: сущность, функции, специфика / Л.А. Кудринская // Социс. – 2006. – № 5. – С. 15–22.
9. Розширення можливостей недержавних організацій через залучення волонтерів та створення мереж / за ред. В. Дибайло, Ш. Малеріус Л. Гривняк та ін. – К., 2004. – 98 с.
10. Харрисон Ш. Корпоративная социальная ответственность: согласование поведения и репутации / Ш. Харрисон // Китчен Ф. Паблик рилейшнз: принципы и практика / Ф. Китчен ; пер. с англ. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – С. 180–209.
11. Хауляк Я. Створення умов для розвитку волонтерства: польський та інший європейський досвід / Я. Хауляк // Портал studua.org [Електронний ресурс] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekopizza.in.ua/articles/2008/08/26/803.html>.
12. McCurley S. and Lynch R. Volunteer Management: Mobilizing All the Resources of the Community / S. McCurley, R. Lynch. – 2nd Edition. – Johnstone : Training and Consultation, Inc., 2006, 269 pgs.

Антонова Е. Р. Особенности функционирования семейного волонтерства в Украине

В статье доказано, что неотъемлемым институтом гражданского общества есть волонтерство. Последние общественно-политические события в государстве изменили формы волонтерства – из ученической и студенческой они переросли в действенную сеть семейных волонтеров. Однако она имеет ряд угроз, основной из которых является низкий уровень жизни семейных волонтеров, которые из-за финансовых трудностей не в состоянии в полной мере проявлять свою социальную активность.

Ключевые слова: государственное управление, гражданское общество, волонтерское движение, волонтерская деятельность, семейное волонтерство.

Antonova O. Features of functioning of family volunteering in Ukraine

It has been proven in the article that volunteering is an essential institution of the civil society. Due to the recent social and political events in the state, the forms of volunteering have changed drastically – from student ones they transformed into productive chain of family volunteers. But it has been determined that recently formed family volunteering is experiencing several problems, the most common of which are low level of life of family volunteers, who can't show their full social activity because of financial troubles and absence of complex approach to the reforming of legal bases of volunteer activity in Ukraine.

Key words: government, civil society, volunteerism, volunteer activities, family volunteering.